

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 9 Issue 2, A Tribute To Prof. Dr. Ali BİRİNCİ, p. 67-83, June 2017

DOI Number: 10.9737/hist.2017.523

General F.S.Maude'un Bağdat Seferi

General F.S. MAUDE's Baghdad Campaign

Doç. Dr. Figen ATABEY

(ORCID: 0000-0002-7916-1602)

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi - Ağrı

Öz: Sir Frederick Stanley Maude (1864-1917), İngilizler tarafından Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak Seferi Kuvvetlerinin kaderini değiştiren komutan olarak bilinmektedir. Tümgeneral Maude, 1916 Ağustos ayı sonlarında Korgeneral Sir Percy Lake'in yerine Irak'taki İngiliz Seferi Kuvvetleri Başkomutanlığına getirilirken, rütbesi de bu görev itibarıyla geçici süreliğine Korgeneralliğe yükseltildi. Bu dönemde İngiliz-Hint Ordusu, Dicle ve Fırat nehri boyunca savunma durumunda idi. General Maude, kısa bir süre içerisinde emrindeki birliklerin eğitimi ve yeniden düzenlenmesi çalışmalarını tamamlarken, 6.Ordu Komutanı Halil (Kut) Paşa'nın birlikleri ise giderek zayıflamaktaydı. Osmanlı Başkomutanlık Vekâleti, 29 Nisan 1916'da kazanılan Kutü'l-Amâre zaferinden sonra yaklaşık yedi ay süren İngiliz hazırlıklarını görmezden gelerek, yeni bir İngiliz taarruzuna karşı yeterli derecede hazırlık yapmadı ve Dicle üzerindeki kuvvetlerinin bir kısmını Almanya'nın isteği üzerine İran üzerine göndererek, kuvvetlerini azaltma yoluna gitti. 1916 Aralık ayı başı itibarıyla İngilizlerin ön hazırlık dönemi tamamlandı ve 12 Aralık 1916 itibarıyla General Maude'un Bağdat hedefli taarruzu başladı. İngiliz birliklerinin Dicle nehri boyunca ilerlemesi karşısında Albay Kâzım Bey (General Karabekir) komutasındaki 18.Kolordu'ya bağlı Osmanlı birlikleri büyük bir fedakârlık ve kahramanlık örneği göstermiş olsa da General Maude'un askerleri tarafından 22 Şubat 1917'de Felâhiye, 24 Şubat 1917'de Kutü'l-Amâre, 27 Şubat 1917'de Aziziye işgal edildi; ve nihai olarak 11 Mart 1917 tarihi itibarıyla de Bağdat ele geçirildi. Bağdat'ın düştüğü ve General Maude'un birliklerinin başında muzaffer bir edayla Bağdat'a girdiği haberi, sadece Britanya İmparatorluğu ile sınırlı kalmadı, bütün İtilâf Devletleri tarafından büyük coşkuyla karşılandı. Bu zaferin ardından 12 Mart 1917 günü Savaş Bakanlığı tarafından General Maude artık Korgeneralliğe resmen atandı. General Maude tarafından 19 Mart 1917'de Bağdat vilayeti halkı için Londra'da Sir Mark Sykes tarafından kaleme alınan bildirme yayınlandı. Bahse konu bildiriye "Ordularımız sizin kentlerinize fatih veya düşman gibi değil, kurtarıcı gibi gelmişlerdir," açıklaması yapılmakta idi. 18 Kasım 1917'de koleradan Bağdat'ta vefat eden General Maude, İngilizler tarafından hâlâ "Bağdat'a Özgürlük Getiren Adam" olarak anılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Korgeneral F.S. Maude, Birinci Dünya Savaşı, Irak Cephesi, Bağdat, Irak Seferi Kuvvetleri, 6.Ordu Komutanı Halil (Kut) Paşa.

Abstract: Frederick Stanley Maude (1864-1917) has recognized by the English for his role in turning around the fortunes of the Mesopotamian Expeditionary Force during the First World War. Major General Maude, was taken the command of a Mesopotamian Expeditionary Force in late August 1916, replacing Lieutenant General Sir Percy Lake and this duty gave him the temporary rank and position of a Lieutenant General. In this period, the English policy in Mesopotamia was defensive. General Maude trained and organized his army in a short time. At the same time, the Ottoman Sixth Army under the command of Halil (Kut) Pasha was growing weaker. The Ottoman General Staff ignored the British preparations during the seven months following the recapture of Kut-Al-Amara on 29 April 1916. This staff also neglected to make adequate preparations to resist a renewed British offensive and reduce the forces on the Tigris by the advice of Germans in order to advance into Persia. By the early days of December, the period of preparation was virtually at an end. Maude's offensive was launched on 12 December 1916. As to the English forces advancing up the Tigris, The Ottoman forces under the command of Colonel Kâzım (General Karabekir) XVIII. Army Corps, put

Volume 9
Issue 2
A Tribute to
Prod. Dr. Ali
BİRİNCİ
June
2017

through a great performance and heroism. But the troops under the command of General Maude recaptured Sannaiyat on 23 February 1917, Kut-Al-Amara on 24 February 1917, Aziziyeh on 27 February 1917 and finally conquered Baghdad on 11 March 1917. General Maude entered into the city at the head of his troops as a victorious commander. Tidings of the capture of Baghdad aroused great enthusiasm, not only throughout the confines of the British Empire but also in all the Allied countries. After this victory, Maude was promoted definitely to the rank of Lieutenant General by the War Cabinet on 12 March 1917. He issued a proclamation to the inhabitants of Baghdad on 19 March 1917. This document, drafted by Sir Mark Sykes in London, pledged that "Our armies do not come into your cities and lands as conquerors or enemies, but as liberators". General Maude who died of cholera on 18 November 1917, is still remembered as "the Liberator of Baghdad."

Keywords: Lieutenant General F.S. Maude, The First World War, Mesopotamian Front, Mesopotamian Expeditionary Force, Halil (Kut) Pasha, the Sixth Army Commander.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde İngiltere'nin Ortadoğu'daki temel amacı; en önemli sömürgesi konumundaki Hindistan'ı ve Hindistan'a giden kara ve deniz yollarını korumak, başta Basra Körfezi'nde olmak üzere bölgede bulunan petrol kaynaklarına el koymaktı. 5 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden İngiltere, 6 Kasım 1914'te Basra Körfezi girişinde bulunan Fav kasabasına asker çıkartarak, Irak'a yönelik askerî harekâtını başlattı. Buna karşılık Basra'yı savunmak isteyen Irak ve Havalisi Komutanlığına bağlı zayıf birliklerden oluşan 38.Tümen, büyük çoğunluğunu Hintli askerlerin oluşturdukları üstün İngiliz birlikleri karşısında ağır zayıflık vererek, Kurna'ya çekilmek zorunda kaldı.¹ İngiliz birlikleri tarafından Basra 22 Kasım 1914'te, Kurna 9 Aralık 1914'te işgal edildi. 14 Nisan 1915 tarihinde Yarbay Süleyman Askerî Bey'in bütün gayretine rağmen yaşanan Şuaybe yenilgisi, Basra vilayetinin tamamıyla Osmanlı'nın elinden çıkmasına sebep oldu ve harbin sonuna kadar bu kısımları ele geçirmek mümkün olmadı.² Bu tarihten itibaren Dicle nehri boyunca kuzeye doğru ilerleyen 6.Tümen Komutanı General Charles Vere Ferrer Townshend emrindeki İngiliz birlikleri, 3 Haziran 1915'te Ammâre'yi, 24 Temmuz 1915'te Fırat Nehri üzerindeki Nasıriye'yi ele geçirdi. Bu art arda gelen başarılar, İngilizlere Bağdat'a giden yolu açtı. 28 Eylül 1915'te Birinci Kut Muharebesi'nde yenilerek kuzeye doğru geri çekilen Albay Nurettin (Sakallı Nurettin Paşa) Beyin birliklerini takip eden İngiliz kuvvetleri, 5 Ekim 1915'te Aziziye'ye, 21 Ekim 1915'te Leç'e ulaştı. İşte tam bu sırada, Başkomutanlık Vekâleti tarafından Kafkas Cephesi'nden Irak Cephesi'ne takviye kuvvet olarak gönderilen Albay Halil (Kut) Bey'in emrindeki 18. Kolordu ve buna bağlı 51.ve 52.Tümenlerin bölgeye yetişmesi, 22 Kasım 1915'te başlayan Selman-ı Pâk Muharebesi'nin seyrini değiştirdi. İngilizlerin zayıf Osmanlı kuvvetleri karşısında yaklaşık bir yıl devam eden ilerlemesi Selman-ı Pâk Muharebesi ile kesintiye uğratıldı ve İngilizler, 25 Kasım 1915 tarihinde çıkış noktaları olan Kutü'l-Amâre'ye geri çekilmek zorunda kaldı. İngilizlerin 1915 yılında Bağdat üzerine yapmış oldukları tehdit Selman-ı Pâk Muharebesi ile sona erdirildikten sonra Irak ve Havalisi Komutanlığı yeni bir düzenlemeye tabi tutularak, 18.Kolordu ile 13.Kolordudan "VI. Ordu Komutanlığı" teşkil edildi. Başkomutan Vekili Enver Paşanın yeni ordunun komutanlığına atadığı Alman Mareşal Goltz Paşa, 7 Aralık 1915'te VI. Ordu Komutanlığı görevine başladı. Irak Seferi Kuvvetleri Komutanlığına ise General John Nixon'un yerine Hindistan Ordusu Kurmay Başkanı İngiliz General Percy Lake atanırken, 10 Aralık 1915'te General Aylmer, Dicle'deki iki piyade tümeni ile bir süvari alayından meydana gelen destek kuvvetlerine komuta etmek üzere Hindistan'dan Irak'a geldi.³ İngiliz yardım kuvvetleri Kutü'l-Amâre'de kuşatılan kuvvetlerini kurtarmak

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, 1908-1918*, C.IX, TTK Basımevi, Ankara 1996, s.486-487.

² Charles F. V. Townshend, *Irak Seferi ve Esaret*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s.147.

³ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım (Birinci Cihan Harbi)*, C.II, Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s.108.

amacıyla birbiri ardına giriştikleri Ocak 1916'dan Nisan 1916 sonlarına kadar gerçekleştirilen muharebelerde başarılı olamadılar. Bunun üzerine General Aylmer, Dicle Kolordu Komutanlığı görevinden alınarak, bahse konu göreve General Gorringe getirildi. 19 Nisan 1916 tarihi itibarıyla VI. Ordu Komutanı Mareşal Von der Goltz'un tifüsten vefat etmesi üzerine yerine Başkumandan Vekili Enver Paşanın amcası Albay Halil (General Kut) Bey atandı.⁴

İngilizler, Kutü'l-Amâre'de 4 ay 23 gün mahsur kalan General Townshend'in 6. Tümenini kurtarmak için birçok girişimde bulundular, ancak başarısız oldular. General Gorringe emrindeki yardım kuvvetleri, Kutü'l-Amâre'ye havadan ikmal malzemesi bıraktı, ancak bu yeterli olmadı. Bunun üzerine son çare olarak Dicle nehrinden bir ikmal gemisi gönderilmesi planlandı. Nehirdeki en hızlı ve sessiz giden gemi olan "Julnar" bu amaçla Felâhiye'de hazırlandı. Gemi ağzına kadar ikmal maddesi ile dolduruldu. 24 Nisan 1916 gecesi gizlice hareket eden gemi, Osmanlı askerleri tarafından ele geçirildi.⁵ 7 Aralık 1915'ten 29 Nisan 1916'ya kadar Osmanlı birlikleri tarafından Kutü'l-Amâre'de kuşatılan 6. Hint Tümeni Komutanı General Townshend'in birlikleri (13 general, 481 subay, 13.300 er), açlık ve hastalığa daha fazla dayanamayarak, Halil Paşa komutasındaki VI. Ordu kuvvetlerine teslim olmak zorunda kaldı. Çanakkale'de kaybettikleri itibarlarını Bağdat'ı işgal ederek, geri kazanmayı hedefleyen İngiliz birliklerinin Kutü'l-Amâre'de teslim olması, İngiliz kamuoyunda büyük bir şaşkınlık ve tepkiyle karşılanırken aynı zamanda büyük bir prestij kaybına neden oldu.⁶

1.Kutü'l-Amâre Hezimetinden Sonra Irak Seferî Kuvvetler Komutanlığı

29 Nisan 1916'da Kutü'l-Amâre'nin teslim olması ile birlikte büyük bir moral çöküntüsü yaşayan İngiliz birlikleri genel bir savunma durumuna geçti. İngiliz resmî harp tarihi yazarı Moberly, Kut yenilgisi sonrası Irak cephesindeki İngiliz birliklerinin genel durumunu şöyle ifade etmektedir: "Britanya'nın Irak Seferi anlatıldığında bunun Kut kuşatmasını takip eden 7-8 ayın düzeni sağlamak için verilen çabaların bir hikâyesi olduğunu söylemek kâfidir."⁷ Kut kuşatması esnasında çok fazla kayıp veren İngiliz birliklerinin derhal yeni bir düzenlemeye tabi tutulmasının gerekliliği yanında öncelikli olarak birliklerin aşırı sıcaklar karşısındaki yorgunluklarını giderme, çölün olumsuz etkilerini azaltma, erzak, ilaç ve mühimmat ihtiyaçlarını ve cephane ulaştırma olanaklarını takviyeye yönelik çalışmalara hız verildi. Ancak gerek sıcaklardan, gerekse de hastalıklardan dolayı Kut yenilgisini takiben Eylül 1916'ya kadar birliklerde aşırı kayıplar yaşandı. Bu dönemde sağlık personeli sayısında büyük bir azalma görülürken, en rütbelisinden en alt rütbelisine kadar bütün personelde büyük bir moralsizlik hüküm sürmekteydi. Söz konusu sebeplerden İngiliz askerî yetkilileri birliklerin savunma durumunda kalmasından yanaydı. Nitekim Dönemin Kraliyet Genelkurmay Başkanı Sir William Robertson, 30 Nisan 1916'da Hindistan Ordusu Başkomutanı Sir Beauchamp Duff aracılığıyla gönderdiği telgrafta; "Şimdi bizim Irak'taki harekât tarzımız savunmadır. Kut'un elde bulunmasına veya Bağdat'ın işgaline önem vermiyoruz. Uzun bir zaman için izlenecek siyaseti şimdiden söylemek olanaksızdır," açıklamasını yapmıştı; fakat ilerleyen zamanda Kutü'l-Amâre mağlubiyeti, İngiliz kamuoyunu ciddi anlamda etkilediğinden, İngiliz Genelkurmay yetkilileri önceki ana

⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi* 1914-1918, C.III, Ks.,III, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.104.

⁵ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C.III, Kıs. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1979, ss.774-776

⁶ Zekeriya Türkmen, "Birinci Dünya Harbinde Irak Cephesinde Türk-İngiliz Mücadelesi", *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak Sempozyumu (20-21 Kasım 2014)*, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, 2015, s.425-426.

⁷ F.J., Moberly, *The Campaign in Mesopotamia 1914-1918*, Vol. III, H.M.Stationery Office London 1924, s.28.

fıkrinden vazgeçti ve Irak Seferi Kuvvetler Komutanlığını kesin sonuçlu bir muharebeye göre hazırlama ve destekleme kararını verdi.⁸ Bu karar değişikliğinde 1916 Mayıs ayı ortasında 13. Kolorduya ait birliklerin VI. Ordu Komutanı Halil Paşa tarafından Rus tehlikesi karşısında İran'a gönderilmesinin etkin rol oynadığı söylenebilir.

Mayıs 1916 ayında bir takım yeni düzenlemelere gidilerek, General Gorringe emrindeki 3., 7. ve 13.Tümenlerden teşkil edilen Dicle Kolordu Komutanlığı, 14. Tümen (35, 36. ve 37. piyade tugayları) ve 15.Tümen (12., 34. ve 42. piyade tugayları) olmak üzere iki yeni tümen ile takviye edildi. General Gorringe, 14 Mayıs 1916'da hava sahasının idamesinin tamamen Türklerin eline geçtiği açıkladı.⁹ Bu dönemde pilotların çoğu hasta, uçaklar hareket edemez bir hâlde iken deniz helikopterleri de birçok sebepten hareketten atıl kalmıştı. İşte General F.S. Maude böyle bir dönemde komutayı ele aldı. Asker kökenli bir aileden gelen General Maude, 1911'de Albay, 1914'te Tuğgeneral, 1915 Haziran ayında Fransa'da 33. Tümen komutanlığı görevini deruhte ederken Tümgeneral rütbesine yükseltildi.¹⁰ Tümgeneral Maude, Batı Cephesindeki görevini müteakiben 13.Tümen komutanı olarak Ağustos 1915'te Çanakkale Cephesi'nde Suvla bölgesine görevlendirildi. 8 Ocak 1916'ta İngilizlerin Gelibolu Yarımadasını boşaltmasıyla beraber Irak Cephesine atanan General Maude, tamamı İngiliz olan 13.Tümeni ile Kut kuşatması altındaki birliklere yardım için destek kuvvet olarak 27 Şubat 1916'da Mısır üzerinden Basra'ya ulaştı.¹¹ Aslında Mezopotamya'nın arazi yapısına ve iklimine tamamen yabancı olmanın yanında 13. Tümenin çoğu subay ve askeri, Dicle Kolordu Komutanlığının mevcut 3.ve 7. Hint tümenlerinden daha az askerî tecrübeye sahipti. 13. Tümen (38., 39. ve 40. piyade tugayları ile 66. sahra topçu tugayı) yapısı gereği, tecrübe ve etkinliğine bakılmadan, askerlerinin tamamı İngiliz olduğu için üstün bir kuvvet olarak görüldü. General Maude ve tümenin cepheye gelişinin Dicle Kolordusuna büyük moral ve teşvik sağladığı bilgisi İngiliz kaynaklarında mevcuttur.¹² 13.Tümen Komutanı General Maude, 11 Temmuz 1916 tarihi itibarıyla Irak cephesinde altı ay kadar görev yapan General Gorringe'in yerine Dicle (III. Hint) Kolordu Komutanlığı görevine getirildi.¹³ Yeni düzenlemelerle Dicle Kolordu Komutanlığı diğer adıyla III. Hint Kolordusu, 11 Temmuz 1916 tarihi itibarıyla 6. Hint Süvari Tugayı ile General Keary komutasında 3.Tümen, Tümgeneral A. S. Cobbe komutasında 7.Tümen, Tuğgeneral W.S. Cayley komutasında 13.Tümen, Tümgeneral R. C. Egerton komutasında 14.Tümen'den teşkil edildi. Bu dönemde 14. Tümen Dicle nehri sağ sahilinde, 7. Tümen sol sahilde, 3.Tümen 14.Tümenin yedeği olarak Dicle sağ sahili boyunca, 13. Tümen ise Şeyh Saad mevkiinde görevlendirildi. Bunların dışında yine Dicle Kolordu Komutanlığına bağlı olarak Mayıs 1916 ayında teşkil edilen Tümgeneral H. T. Brooking komutasındaki 15. Hint Tümeni ise Fırat nehri muharebe sahasında Nasıriye yakınlarında konuşlandırıldı.¹⁴

⁸ Moberly, age, Vol.III, s.7.

⁹ Moberly, age, Vol.III s.8 .

¹⁰ Jason Engle, "Review of Syk, Anderw, ed., The Military Papers of Lieutenant-General Frederick Stanley Maude, 1914-1917," *H-War, H.Net Reviews, April 2014, s.1.*

¹¹ Nikolas Gardner, *Kut'ül Amare, Mezopotamya'da Bir Savaş, (1915-1916)* (Çev. Mehtap Gün), Etkileşim Yayınları, İstanbul 2016, s.205.

¹² Gardner, age, s.206.

¹³ Lord Carver (Field Marshall), *The National Army Museum Book of the Turkish Front (1914-1918)*, Pan Books, London 2003, s.159.

¹⁴ C.E., Callwell, *The Life of Sir Stanley Maude*, Constable & Company Ltd., London 1920, s.231.

2. General Maude'un Irak Seferi Kuvvetler Komutanlığı Görevine Atanması ve Bağdat Seferi Öncesi Ön Hazırlık Dönemi

Kut başarısızlığı üzerine İngiltere Hükümeti tarafından Irak seferinin artık Hindistan tarafından değil, Londra'da Ordu Genelkurmaylığınca yönetilmesi kararı alındı ve Ağustos 1916'da Irak'taki harekâtı başlatmak ve yönetmek üzere "Mezopotamya Savaş Komitesi" teşkil edildi.¹⁵ 24 Ağustos 1916'da Basra'ya gelen ve Korgeneral Percy Lake ile birkaç gün beraber çalışan Korgeneral Maude'a, 28 Ağustos 1916'da Percy Lake'in yerine Irak'taki İngiliz Seferi Kuvvetleri Başkomutanlığı görevi tevdi edildi.¹⁶ Dicle Kolordu Komutanlığı görevini Tümgeneral A.S.Cobbe'a bırakan Tümgeneral General Maude'un rütbesi bu atama için yeterli olmadığından bu görev süresince Korgenerallik rütbesine terfi ettirildi. Britanya Kraliyet Genelkurmay Başkanı Sir William Robertson, General Percy Lake'in cephede Ocak ayından beri görev yaptığını ve yıprandığını düşünerek ondan dokuz yaş daha genç ve enerjik olan General Maude'u bu göreve atamayı uygun görmüştü. İngiliz resmî harp tarihi yazarı Moberly, "General Maude'un atamasının bizzat Genelkurmay Başkanı Sir William Robertson tarafından yapıldığını zira Maude'un rütbesinin bu atama için uygun olmadığını, ne Hindistan, ne de "D Sefer Kuvvetleri'nin büyük kısmını oluşturan Hint birlikleri hakkında hiçbir tecrübesi bulunmadığını," ifade etmektedir; ancak Genelkurmay Başkanı bu kişiyi yakinen tanımaktadır. 1914 Ağustos ayından önce birlikte görev yaptığı Maude'un ne kadar ileri görüşlü, disiplinli ve sorumluluk sahibi bir subay olduğuna bizzat tanıklık etmişti.¹⁷ General Robertson'un kararının ne kadar isabetli olduğu çok kısa sürede anlaşılacaktı. Yine 1915 yılında II. İngiliz Ordusunun Komutanlığını yürüten Sir Horace Smith Dorien de General Maude'u "İngiliz ordusunun en parlak generallerinden biri," olarak tanımlamaktadır.¹⁸

General Maude görevinde yorulmak nedir bilmez bir subay olarak emrindeki bütün İngiliz ve Hint askerlerinin sevgisini kazandı. Aşırı titiz ve disiplinli kişilik yapısına sahip olması ile tanınan General Maude, askerlerine cana yakın davranmasıyla da bilinmekte idi. Kurmaylardan biri ondan şöyle bahsetmektedir: "Başlangıçta General Maude birlikte çalışması zor bir adamdı. İsteddiği ve bildiği detayları anlamak mümkün değildi. Ama yöntemlerini yavaş yavaş personeline aşıladı ve bunu yapana kadar da rahat etmedi".¹⁹

General Maude'a göreve başladığında Irak'taki Sefer Kuvvetler Komutanı olarak; "Karun ırmağı yakınlarındaki petrol kuyu ve boruları hattını korumak, Basra vilayeti üzerindeki İngiliz egemenliğini sürdürmek ve Türklerin Basra Körfezi ile Güney İran'a gitmesine engel olmak" görevi tevdi edildi. Bu dönemde Bağdat üzerine bir harekât düşünülmemekle birlikte, bunu mümkün kılacak bir durum ortaya çıkarsa hükümetin onayı ile böyle bir ilerleyişin gerçekleştirilebileceği de bildirildi.²⁰ Sir Beauchamp Duff'un yerine Hindistan Ordusu Başkomutanlığına atanmış olan General Charles Monroe, 1916 Ekim ayı ortalarında gerçekleştirdiği Basra ziyareti sonrası 26 Ekim 1916'da Londra'ya gönderdiği raporda; "Bağdat üzerine bir harekâtı o dönem için uygun görmemekle beraber, büsbütün hareketsizliğin de aleyhinde bulunduğunu," ifade etti. Kraliyet Genelkurmay Başkanlığı ise Irak'ta 1 Aralık 1916'dan önce taarruzî harekâta geçilmemesi ısrarında devam etmekteydi. General Maude'a İngiliz Genelkurmayı yetkilileri tarafından; "Küçük takviyeler dışında

¹⁵ J.E.H. Neville, *History of the 43rd and 52nd (Oxfordshire and Buckinghamshire) Light Infantry in the Great War, 1914-1919*, Vol.I, Gale& Rolden Ltd., Aldershot 1938, s.278.

¹⁶ Callwell, age, s.231.

¹⁷ Moberly age, Vol. III, s.28.

¹⁸ Callwell, age, s.151.

¹⁹ Callwell, age, s.163.

²⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.III, Kısım III, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.107-109.

büyük birliklerin tahsis edilemeyeceği, hazırlıkların süratle tamamlanması, ulaştırma işlerinin düzenlenmesi, nehir ve deniz yolu ulaşımının ıslah ve yapımına devam edilmesi ve İngiliz Hükümeti'nin onayı dışında yeni bir ileri harekâta başlanılmaması," direktifi verildi.²¹

General Maude'un İngiliz Ulusal Arşivi'nde mevcut bulunan Savaş Bakanlığına göndermiş olduğu 10 Nisan 1917 tarihli raporu, Irak Seferi Kuvvetleri Komutanlığına getirildiği 28 Ağustos 1916 tarihinden Bağdat'ın düşüşünü takiben 31 Mart 1917 tarihine kadar olan dönemi içermektedir. General Maude, bahse konu raporunda harekâtı bir takım safhalara ayırmıştır. General Maude'un ön hazırlık dönemi olarak adlandırdığı 28 Ağustos-12 Aralık 1916 arası dönemde Irak Seferi Kuvvetler Komutanlığı Dicle ve Fırat nehirleri boyunca savunma durumunda kalmıştı.²² General Maude, Bağdat hedefli ileri harekât için öncelikle lojistik bakımdan gerekli tedbirleri sistemli bir biçimde almaya çalıştı. Yağış sezonu yaklaşmadan harekâtın gecikmemesi için öncelikle aşırı sıcak yaz aylarında oldukça yıpranmış olan birliklerin sağlık, iye ve mühimmatını temin etmek, birliklerin eğitimini geliştirmek, eksik birlikleri takviye etmek için yoğun çaba gösterildi. General Maude, Dicle hattı üzerindeki muharip birliklerin savaş düzeni konusunda da bir takım önemli değişiklikler gerçekleştirdi. Basra'nın askeri bir üs ve liman olarak geliştirilmesi faaliyetlerine ağırlık verildiği bu dönemde Genel Karargâhın 1916 Ekim ayı sonuna kadar Basra'da kalması uygun görüldü.²³ Nehir ulaşımının Irak'taki İngiliz birlikleri için hayati bir önemi bulunmaktaydı. Bu faaliyetler kapsamında ikmal hizmetinde kullanılan nehir vasıtalarının sayısı önemli ölçüde artırılırken, Basra limanına, büyük tonajlı açık deniz vapurlarının bile yanaşabileceği beş kilometre boyunda rıhtım yapıldı. Rıhtıma depolar inşa edilerek, boşaltma işlerinin süratle yapılabilmesi için vinçler konuldu. Yine kara yolu ulaşımını temin etmek maksadıyla General Percy Lake tarafından daha önce çalışmaları başlatılan Basra'dan Ammâre'ye kadar demir yolu hattı tesisi 13 Eylül 1916 tarihi itibarıyla tamamlandı. Sağlık hizmetleri kapsamında da Basra ve Ammâre önemli birer hastane merkezi durumuna getirildi.²⁴ İngiliz kaynaklarında Ammâre'de "*Rawal-Pindi Hastanesi*" adıyla subaylar için mükemmel bir şekilde inşa edilmiş ve alanının ehli uzmanlarla takviye edilmiş, tam teçhizatlı bir hastanenin hizmete girdiği bilgisine yer verilmektedir.²⁵

1916 Ekim ayının sonunda cepheye yakın olması gerekçesiyle Genel Karargâh, Basra'dan Şeyh Saad mevkiine taşındı. 1916 yılı yaz ve sonbahar mevsimi boyunca hazırlıklarını sürdüren General Maude'un emrinde muharip gücü 107.000'i Hint ordusundan olmak üzere 166.000 askerden ibaret toplam beş piyade tümeni bulunuyordu. Ayrıca muharebe ve destek için nehirde gambotlardan oluşan büyük ve yüksek kapasiteli bir filo teşkil edildi. Bu büyük miktardaki asker ve donanımına rağmen General Maude hazır oluncaya kadar ilerlememeye kararlıydı.²⁶ General Maude bu esnada Genelkurmay Başkanı Robertson'dan komuta kademesinde de bir takım değişiklikler yapılması için talepte bulundu. Daha önce General Maude'un Çanakkale cephesinde birlikte çalıştığı ve Selanik'te

²¹ Moberly, age, Vol. III, s.50-51.

²² TNA (The National Archives) WO 32/5202; Bahse konu rapor, London Gazette'nin 10 Temmuz 1917 tarihli ve 6939 sayısında da mevcuttur.

²³ WO 106/910 (Korgeneral Maude'un Irak Seferi Kuvvetlerinin harekâtına ilişkin Hindistan Başkomutanlığına gönderdiği 28 Ağustos 1916-31 Mart 1917 tarihlerini içeren raporu), s.1.

²⁴ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C.III, Kıs. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002, s. 80-82.

²⁵ *With A Highland Regiment In Mesopotamia (1916-1917)*, (By one of its officers), The Times Press, Bombay 1918, s.30.

²⁶ Bayur, age, C.III, Kısım III, s.107-109; Edward J. Erickson, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu*, (Çev. Tanju Akad), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s.226.

27. Tümen komutanı olarak görev yapan Tümgeneral W. R. Marshall'ın Kolordu Komutanlığına getirilmesini talep etti. General Marshall, General Maude'un isteği üzerine III. Kolordu Komutanlığı görevine getirilirken, Hindistan Başkomutanlığında görev yapan Tümgeneral V. B. Fane de General Cobbe'un yerine 7.Tümen Komutanlığına getirildi.²⁷ Bu yeni atamalar ile birlikte 15 Kasım 1916 tarihi itibarıyla General Maude'un Irak Seferi Kuvvetler Komutanlığı yeniden düzenlendi. Yeni düzenlemeye göre Dicle Kolordusu ikiye ayrılarak, General Cobbe komutasındaki I. Kolordu 3. Tümen (7., 8., ve 9. Tugaylar) ile 7. Tümen (19, 21 ve 28. Tugaylar) şeklinde; General Marshall komutasındaki III. Kolordu ise tamamı İngiliz askerlerinden oluşan 13.Tümen (38., 39., ve 40. Tugaylar) ile 14. Tümen (35., 36. ve 37. Tugaylar)'den teşkil edildi. I. Kolordu Dicle nehrinin sol sahilinde, III. Kolordu ise Dicle nehrinin sağ sahilinde konuşlandırıldı. Tümgeneral S. F. Crocker komutasındaki Süvari Tümeni (6. ve 7. Süvari Tümenleri) bağımsız bir kolordu hâline getirilirken, Dicle Nehri üzerinde kendisini destekleyecek bir nehir filosu da hazırlandı.²⁸ General Maude, Mezopotamya Savaş Komitesine gönderdiği raporlarda hazırlıklar belirli bir seviyeye gelmeden ilerlemeyi düşünmediğini belirtti ve bunun en erken 1 Aralık 1916'da olabileceğini bildirdi.²⁹ Nitekim Aralık ayı başı itibarıyla Irak'taki İngiliz ordusu belirlenen güce erişmiş olduğundan Genel Maude harekete geçmeye karar verdi. Daha öncede belirtildiği üzere General Maude tarafından bu kararın alınmasında Rus tehlikesine karşı Osmanlı Kuvvetlerinin büyük bir kısmının İran'da olmasının etkin olduğu da söylenebilir.

3. Kutü'l-Amâre Zaferi'nden Sonra Osmanlı Birliklerinin Durumu

29 Nisan 1916'daki Kutü'l-Amâre zaferinden sonra Osmanlı Başkomutanlık Karargâhı ile Irak'taki VI. Ordu Komutanlığı, yaz sıcaklarının başlamasından dolayı İngilizlerin yeni kuvvetler temin etseler bile uzun müddet harekete geçemeyecekleri fikrinden yola çıkarak, Dicle cephesindeki harekâtın tamamen bittiği inancını taşımış ve bu cepheyi ihmale başlamıştı. Bağdat'ı İngiliz taarruzlarına karşı müdafaa edebilmek için VI. Ordu'ya bağlı 13. ve 18.Kolorduların eksikliklerini gidermek yerine Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın emriyle Mayıs 1916 ayı başlarında 13. Kolordunun öncelikle 6. Piyade Tümeninin bazı birlikleri Kutü'l-Amâre cephesinden İran'a nakledildi. Buna gerekçe olarak da İngiltere'ye yardım amacıyla İran'dan Hanikin'e doğru ilerleyen Rus General Baratof Kolordusunun durdurulması gösterildi. Kutü'l-Amâre'de İngilizlerin teslim olmasının ardından, Rus Kafkas Ordusu, Kafkaslardan hareket ederek, Anadolu üzerinden Hanikin, Süleymaniye ve Revandiz'e doğru ilerlemiş ve 13 Mayıs 1916 tarihi itibarıyla Revandiz'i işgal etmişti. Enver Paşa, Hanikin cephesinin düşmesi hâlinde Rus Ordusunun kolaylıkla Bağdat'a ulaşabileceğini değerlendirdiğinden, Hanikin cephesinin savunmasına büyük önem vermekteydi. Enver Paşa, 1916 Mayıs ayı ortalarında İstanbul'dan Bağdat'a geldi ve 16.500 mevcudu olan Albay Kâzım (General Karabekir) Bey komutasındaki 18. Kolordu (51., 52., 45. ve 35. Piyade Tümenleri)'nun Kut bölgesinde İngilizlere karşı savunma durumu alması, 8.500 mevcutlu Albay Ali İhsan (General Sabis) Bey komutasındaki 13.Kolordu (2. ve 6. Piyade Tümeni ile Müstakil Süvari Alayı)'nun da Bağdat'tan İran'a, Rus Baratof birliklerine karşı gönderilmesi emrini verdi.³⁰

Bağdat'tan İran'a gönderilen Albay Ali İhsan Bey komutasındaki 13. Kolordu, Temmuz 1916'da Rusların geri çekilmelerini sağladı ve Hanikin'de yeniden Osmanlı egemenliğini tesis etti. Fakat İngilizlerin Kut yenilgisinin intikamını almak üzere Sonbaharda taarruzda

²⁷ Callwell, age, s.250.

²⁸ TNA WO 106/1558 (Savaş günlüklerinden notlar, Hindistan Genelkurmay Karargâhı, Mayıs 1918).

²⁹ Moberly, age, Vol. III, s.40.

³⁰ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım (Birinci Cihan Harbi)*, C.III, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s.178.

bulunacaklarının tahmin edilmesine rağmen, Irak'ta İngiliz kuvvetleri karşısında yalnız kalan 18.Kolorduya, Dicle cephesinin savunması görevi tevdi edilmişti. 23 Mayıs 1916'da zayıf bir birlik olan 35. Tümen lağvedildiğinden bu dönemde sadece üç tümen (45., 51.ve 52. Tümenler) teşkil edilen 18. Kolordunun büyük bir kısmı Dicle sağ sahilinde bulunuyordu. Bu birliklerin silah mevcudunun toplamı, 11.914 tüfek, 403 kılıç, muhtelif cins ve çapta olmak üzere 57 toptan ibaretti.³¹ 18. Kolordu Komutanı Albay Kâzım Bey anılarında "12 Aralık 1916'ya kadar Irak'taki İngiliz ordusunun Dicle cephesinde taarruza geçeceğinin muhtelif kaynaklardan haber alındığı, o esnada Mısır'dan taze kuvvetlerin yanı sıra ayrıca çok sayıda nakliye vasıtaları geldiği ve büyük miktarda cephanenin yığıldığı bilinmekteydi," açıklamasını yapmaktadır.³² Buna rağmen VI. Ordu Komutanlığının bölgedeki birliklerin durumunu iyileştirmek için ciddi anlamda bir tedbir almadığı anlaşılmaktadır. Birlik ve cephanesinin eksiklerinin ikmal de düşünülmemiştir. Kolordu Komutanı, kısıtlı muharip gücüyle iki üç misli üstün İngiliz kuvvetlerine karşı nehrin her iki sahilinin başarıyla savunulmasını imkânsız gördüğünden Ordu Komutanlığına Dicle sağ sahilinin boşaltılması ile bu sahilde az bir kuvvet bırakılmasını ve bütün kuvveti ile sol sahile geçilmesini teklif etmek zorunda kaldı. Dicle nehrinin sağ sahili boşaltılırken, bu bölgede tek yapılan takviye, İngiliz birliklerinin karşı saldırı ihtimaline karşı İmam-ı Muhammed bölgesi ile Garraf (Şattülhayy) kanalında 19 Mayıs 1916 tarihi itibarıyla tutulan köprübaşlarının tahkim edilmesiydi.³³ Dicle sağ sahilini büyük ölçüde boşaltan 18. Kolordunun birliklerinin büyük bir kısmı (51. ve 52.Tümenler) 1916 Aralık ayı itibarıyla Dicle sol sahilinde Felâhiye (Sinaîyat) civarında bulunurken, diğer kısmı (45.Tümen) ise sağ sahilde Kutü'l-Amâre'ye yakın bir mevkiye olan İmam-ı Muhammed bölgesi ile Garraf kanalında yeni teşkil edilen gizli siperlerde konuşlandırıldı.³⁴ Başkomutanlık Karargâhı ve VI. Ordu Komutanı, bölgedeki kuvvetlerin büyük bir kısmını, Almanların isteği üzerine açılan İran cephesine kaydırarak ve 18.Kolorduyu takviye etmek yerine kuvvetinin büyük bir kısmını bu cepheden almak suretiyle cepheyi zayıflattı.³⁵ Hâlbuki General Maude, Kutü'l-Amâre'nin ele geçirilmesinden Aralık ayı başına kadar geçen yedi aylık zaman süresinde birliklerinin er, silah, cephanesinin eksikliklerini ivedi bir şekilde ve bol miktarda ikmal ederek, her konuda 18. Kolorduya karşı beş altı misli bir üstünlük sağlamış ve Dicle cephesini ancak bu üstünlük ile tahrip etmeyi başarmıştı.

4. General Maude komutasındaki İngiliz Birliklerinin Bağdat Hedefli Saldırıya Geçmesi

1916 Aralık ayının ilk günlerinde General Maude komutasındaki birliklerin Bağdat hedefli saldırı planı için hazırlık dönemi artık sona gelmişti. General Maude 12 Aralık 1916'da İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı ile Hindistan Başkomutanlığına gönderdiği telgrafta; "Dicle cephesindeki toplanma, 11 Aralık'ta tamamlanmıştır," ifadesiyle taarruzî harekâta başlamak üzere olduğunu belirtti.³⁶ General Maude'un daha önce belirtilen 10 Nisan 1917 tarihli raporunda ayrıntısını verdiği harekât planı şu esasları içermekteydi: "İlk olarak Dicle sağ sahilinde bulunan İmam-ı Muhammed ve Garraf mevzilerinde İngilizlerin konumu sağlamlaştırmak; ikinci olarak Dicle sağ sahilinde hâlâ sağlam kalmış olan Osmanlı siperlerini temizlemek; üçüncü olarak Osmanlı birliklerinin gücünü sürekli taarruzlarla keserek, Felâhiye mevziisinden tamamen çıkarmak; ve son olarak Osmanlı birliklerin

³¹ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, C.III, Ks. II, s.54.

³² Kâzım Karabekir, *Birinci Dünya Savaşı Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s.520.

³³ Ali Vehbi Aykoto, *Tarihçe-i Harb, Üçüncü Alay (Irak Cephesi Harbi)*, Haz.: Hasan Babacan-Servet Avşar, TTK Basımevi, Ankara 2011, s.11.

³⁴ Hulusi Baykoç, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas ve Irak Cephesinde 5.Seferî Kuvvetleri (52.Tümen)*, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2006, s.60-61.

³⁵ Baykoç, age, s. 61.

³⁶ Moberly, age, Vol. III, s.52.

*Dicle'de en zayıf bulunduğu kısımdan batıya hareketle bütün ulaşım hattını tamamen kesmek.*³⁷ İlk aşama olarak 13 Aralık 1916- 4 Ocak 1917 tarihleri arasında Osmanlı birliklerinin yoğun olarak bulunduğu Dicle sağ sahilindeki İmam-ı Muhammed, Garraf ve Şamran köprübaşlarına taarruz planlanmıştı. General Cobbe komutasındaki I. İngiliz Kolordusunun 7. Tümeninin iki tugayı Dicle nehrinin sol sahilinde, bir tugayı da Dicle sağ sahilinde Felâhiye mevzi ile Makasis kalesi arasında bulunuyordu. İngilizlerin saldırısı, 12-13 Aralık 1916 gecesi General W. R. Marshall komutasındaki III. Kolordunun bir piyade tugayı ile beraber diğer topçu kuvvetlerinin Dicle nehrinin sağ sahilinden hareket ile Felahiye cephesine şiddetli topçu ateşi ile başladı.³⁸ General Maude bu sahilden yapacağı harekâtı gizlemek ve dikkati sol sahile çekmek amacıyla Felahiye mevziine şiddetli topçu ateşi başlatmış ve 18.Kolordunun dikkatini bu tarafa çekmeyi başarmıştı. Bu cephede bir harekâta bulunmayan İngiliz birlikleri, 14 Aralık'tan itibaren Dicle nehri sağ sahilinden ilerleyerek, 16 Aralık'ta Garraf (Şattülhayy) kanalı üzerinde bir köprübaşı tuttu.³⁹ 25 Aralık'tan itibaren Osmanlı 45.Tümenine bağlı Binbaşı Ahmet Beyin komutasındaki 142. Alayı tarafından tutulmakta olan İmam-ı Muhammed köprübaşına karşı taarruza başlandı. General Cobbe komutasındaki I. Kolorduya ait 3.Hint Tümeninin 8 Ocak 1917 akşamına kadar aralıklı süren topçu ateşi, 9 Ocak 1917 günü şiddetlendi. Bugünkü muharebede 142. Piyade Alayı, 1.126 olan mevcudunun %67'sini (761 kişi) kaybetti. Bu miktarın 211'i şehit, 325'i yaralı, 225'i kayıp olarak verilmektedir.⁴⁰ Bu taarruz sırasında 142. Alay kendi kuvvetinden en az 3-4 kat fazla olan İngiliz birliklerine karşı kahramanca muharebe etmiş ve General Maude'un birliklerinde de ağır kayıplar verilmesine sebep olmuştu. 9 Ocak 1917'de başlayan İmam-ı Muhammed Muharebeleri 18/19 Ocak 1917 gecesi Kutü'l-Amâre yakınlarında bulunan İmam-ı Muhammed köprübaşının tahliye edilmesiyle son buldu. Bu mevzide muharebe eden birlikler, 45. Tümenin 142. Alayı ile 141. Alayından kırk kişilik bir birlik ve 52. Tümenin 43. Alayının 2. ve 3. Taburlarıdır.⁴¹ Bu birlikler, mevcutlarının üçte ikisini kaybettikleri hâlde mevzilerini büyük bir kahramanlıkla savunmuşlar ve İngiliz birliklerine büyük zayıf verdirmişlerdi. 20 Ocak-5 Şubat 1917 tarihleri arasında General Marshall komutasındaki III. Kolorduya ait 13. ve 14.Tümenler tarafından gerçekleştirilen Garraf Muharebelerinde ise her ne kadar 52. Tümenin 40. Alayı ile 45. Tümenin 3. Alayı büyük kahramanlıklar göstermiş olsa da neredeyse Dicle nehrinin bütün sağ sahilinin General Maude'un eline geçmesi önlenememişti.⁴² General Maude raporunda bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Çok yorucu ve ağır geçen yaklaşık iki aylık bir mücadeleden sonra Kutü'l-Amâre'nin yakınına kadar Dicle sağ sahili İngiliz birliklerinin kontrolü altında idi”.⁴³ İngiliz birlikleri, Dicle sağ sahilinde giriştiği muharebeler sonucu zayıf mevcutlu Osmanlı birliklerinin yaklaşık 80 kilometrelik geniş bir sahaya yayılmasını sağladı. Bunun yanı sıra İmam-ı Muhammed, Garraf ile Beşare muharebelerindeki ezici topçu ateşleriyle Osmanlı birliklerini yıprattı ve böylece Dicle nehrinin sağ sahilinden sol sahiline yapılacak geçişi önleyemeyecek duruma getirdi. Nitekim bu muharebelerde 18. Kolordunun mevcudu 11.000'den 5.000 civarına düştü. Halil Paşa anılarında bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Korktuğum nihayet olmuş, 1916 Nisan'ın 29.günü teslim mecbur olan Kut'un intikamını almaya hazırlanan İngiliz kuvvetleri, Irak'ta tek başına kalan 18. Kolorduya 12 Aralık 1916 günü yüklenmeye başlamıştı. Strasıyla Felâhiye, İmam-ı Muhammed, Garafî Şarki, Garafî Garbi düşman

³⁷ TNA, WO 32/5206.

³⁸ TNA, WO 106/1558.

³⁹ Baykoç, age, s.61.

⁴⁰ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C.III, Ks. II, s.96-99.

⁴¹ Baykoç, age, s.67

⁴² Ayrıntılı bilgi için bk. Aykota, age, s.22-63.

⁴³ TNA, WO 106/ 910, s.9.

saldırısı karşısında kalmıştı. Süratle savaş yerine yaklaştım. Süngü adedi ve topçu mermisi bakımından düşmandan dört beş defa daha az olan bu kıymetli kolordu, her şeye rağmen iki ay on gün müddetle İngilizleri oldukları yerde tuttu. İngilizler yarı yarıya zayıat verdilerse de kolordunun mevcudu da yarıya indi. Sağ sahile bulunan Türk kıtaatının özellikle topçu ateşinden yoksun kalması artık bu sahilde savunma imkânını bırakmamıştı. Elde kalan son birliklerin geçirilebilenleri Dicle sol sahiline ulaştırıldılar. Kalanlar savaşarak ya öldüler, ya da esir oldular.”⁴⁴

İngilizler aynı zamanda Osmanlı kuvvetlerini İran'da tutmak ve Irak Cephesi'ne yardıma gitmelerini engellemek için General Baratof komutasındaki Rus birlikleri ile de işbirliği yaptı. 15 Aralık 1916'da Ruslar, 13.Kolordu cephesinde 2. Tümenin ileri karakollarına karşı birkaç alay süvari ile bir taarruzda bulundu. Yine 16 Aralık ve 20 Aralık 1916 tarihlerinde Rus birlikleri, Hamedan'daki Osmanlı mevzilerine karşı daha büyük kuvvetler ile ciddi taarruzlar gerçekleştirdi. Rus birliklerinin taarruzları Ocak 1917'de de devam etti. İngiliz taarruzu başlayınca, Başkumandanlık Vekâleti tarafından Irak cephesinin zayıflığını takviye etmek üzere II. Ordu mevcudunda bulunan 14. Piyade Tümeni, VI. Ordu emrine verilse de bu tümenin Kutü'l-Amâre cephesine gelmesi iki ay kadar bir zaman alacaktı.⁴⁵ Yine VI. Ordu Komutanı Halil Paşanın emriyle Mayıs ayı başında Kirmanşah'a gönderilen 13.Kolordu'ya bağlı 44. Piyade Alayı, 21 Ocak 1917'de Bağdat'a doğru yola çıktı; ancak bu alay da Kutü'l-Amâre'ye ancak 20 Şubat'ta ulaşabildi.⁴⁶

6-8 Şubat 1917 tarihleri arasında hazırlıklarla geçiren General Maude birliklerinin bir sonraki taarruzu, 12 Şubat 1917 günü Kutü'l-Amâre'nin hemen yanı başında bulunan **Beşare'nin** bombardımanı ile başladı. Beşare cephesine taarruz görevi General Marshall komutasındaki III. Kolordu'ya verilirken, General Cobbe komutasındaki I. Kolorduya ise Felâhiye'ye taarruz emri verildi.⁴⁷ 15-17 Şubat 1917 tarihleri arasında süngü hücumu ile gerçekleştirilen kanlı muharebelerden sonra 45. ve 52. Tümene ait savunma hatları General Marshall komutasındaki III. Kolordu'ya bağlı 13. ve 14. Tümenler tarafından tamamen ele geçirildi. Bu harekât esnasında Albay Şevket komutasındaki 52.Tümene ait 167.Alay ve Yarbay İsmail Hakkı komutasındaki 45.Tümene ait 141. Alayın mevcudunun büyük bir kısmı kaybedildi.⁴⁸ Bahse konu muharebede 2.000 kadar Osmanlı askerinin esir alındığı ve çok miktarda cephaneye ele geçirildiği bilgisi General Maude'un raporlarında yer almaktadır.⁴⁹ Kut'un önündeki son engel olan Felâhiye'ye saldırı ise 17 Şubat 1917 sabahı şiddetli topçu ateşi ile gerçekleştirildi. General Cobbe komutasındaki birlikler, Osmanlı siperlerinin son hattı olan Kutü'l- Amâre'nin 20 km. kuzeyinde olan Felâhiye'yi ele geçirdi ve 1.650 Osmanlı askerini esir aldı. Şubat ayı ortası itibarıyla son derece yorgun, moralsiz ve aç durumda olmasına rağmen Osmanlı birlikleri Felâhiye cephesinde müthiş bir fedakârlık ve cesaret gösterdi; ancak sonunda bütün direnişini kaybederek, Felâhiye ile Kutü'l-Amâre arasında sıkışıp kaldı. Nitekim General Maude'un raporlarında da bu bilgiler doğrulanmaktadır. General Maude bu hususu şöyle ifade etmektedir: “*Türklerin ele geçirilmesini neredeyse imkânsız olarak gördükleri Felâhiye cephesinin düşmesi, topçularımızla desteklenen piyadelerimizin cesur ve kararlı düşmana karşı gösterdiği sabır ve metanet karşısında zorlu bir mücadele ile gerçekleştirildi. Bu muharebede Osmanlı tarafının*

⁴⁴ Taylan Sorgun, *Halil Paşa (Bitmeyen Savaş)*, 7 Gün Yayınları, İstanbul 1972, s.198.

⁴⁵ Sabis, age, c.III, s.338.

⁴⁶ Sabis, age, c.III, s.341.

⁴⁷ TNA, WO 106/910, s.9

⁴⁸ 106 subay ve 2175 er mevcudundan 83 subay ile 1872 er şehit ve esir olarak kaybedilmiştir. Baykoç, age., s.75

⁴⁹ TNA, WO 32/5206.

kayıbı ağır oldu, siperler ağzına kadar cesetle doldu”.⁵⁰ Yine İngiliz kaynaklarında General Maude’un çalışmalarının sonucunun kısa zamanda görüldüğü hakkında şu ifadeye yer verilmiştir: “Kullanılmaya hazır hâle getirilmiş büyük kuvvetler görüyorduk. Başarılı olacaktık, çünkü her şey fazlasıyla hazırdu. Türklerin umutlarını kayıp ettiği yer Felâhiye (Sinaiyat)’dir”.⁵¹

23 Şubat 1917 sabahı erken saatlerde General Marshall komutasındaki III. Kolorduya bağlı 14.İngiliz Tümeni üç gambot ve topçu ateşi desteğiyle Şamran’dan Dicle sol sahiline geçmeye başladı ve 24 Şubat sabahı Dicle nehri üzerinde bir köprü kurdu. 13. ve 14. Tümen birlikleri sol sahile geçerken, Dicle Nehri’nin sol sahilinde Felâhiye’de bulunan 7.İngiliz Tümeni ise 23/24 Şubat 1917 gecesi 51.Tümen mevzilerine taarruza geçti. 18.Kolordunun bölgesel karşı taarruzları, köprübaşını ortadan kaldırmaya yetmedi ve 12/13 Aralık 1916 gecesi başlayan İngiliz saldırılarına karşı Osmanlı askerlerinin direnişi, ancak 24 Şubat 1917’de kırılabilirdi. 24 Şubat 1917’de Kutü’l- Amâre’nin düşmesi ile General Maude ve ordusuna Kraliyet makamından tebrik telgrafları yağdığı bilgisi İngiliz kaynaklarında mevcuttur.⁵² 18. Kolordunun Felâhiye ve Kut cephelelerini boşaltmaktan başka yapacağı bir şey kalmazken, General Maude’un birlikleri de 25 Şubat’tan itibaren 11 Mart’ a kadar sürecek olan Bağdat hedefli ileri harekâtına başlamıştı.

24 Şubat 1917’de Felâhiye cephesini tahliye etmek zorunda kalan Albay Kâzım Bey komutasındaki 18. Kolordu, 25 Şubat 1917’de Kutü’l Amâre’nin elden çıkmasıyla önce Sivri Dere mevziine çekildi. Ancak İngiliz taarruzları karşısında burada tutunamayınca, 26 Şubat 1917’de Aziziye’nin 32 kilometre doğusunda bulunan yeterli derecede tahkim edilmemiş olan Nehrülkelek (Delâbiha) mevziine ulaştı.⁵³ Bu çekilme esnasında Dicle nehri üzerinde takip hareketi gerçekleştiren İngiliz gambot filosu, Kasım 1915’te Selman-ı Pâk Muharebesi esnasında Osmanlı askerleri tarafından ele geçirilerek, “Selman-ı Pâk” adı verilen İngiliz Firefly ve yine Kut düştüğünde ele geçirilen Sumara gambotları ile içerisi birlik ve yaralı dolu VI. Ordu’ya ait Basra gambotu başta olmak üzere nakliye işlerinde kullanılan birçok vapur ve gemiyi ele geçirdi.⁵⁴ General Maude’un raporlarında bu geçiş esnasında 188’i subay olmak üzere 4.000 askerinin esir alındığı ve birçok cephanenin ele geçirildiği bilgisi verilmektedir.⁵⁵

İngiliz birliklerinin 24 Şubat 1917’de Dicle nehrinin sol sahiline geçmesi ve Kutü’l Amâre’nin elden çıkması üzerine büyük paniğe kapılan VI. Ordu Komutanı Halil Paşa ise, 13. Kolordunun İran’ı tahliye ederek, bütün kuvvetiyle Hanikin istikâmetinde geri çekilmesi emrini verdi.⁵⁶ Ancak bu çok geç kalmış bir çağrı idi. 13.Kolordu Komutanı Ali İhsan Sabis anılarında bu durumu şöyle ifade etmektedir: “İngilizler Bağdat önlerine gelerek taarruza başlayınca kadar bizi İran’da tuttular. Ancak o zaman 1917 Şubat ayında İran’ı terk edip, Bağdat’ın imdadına koşmamı bana tebliğ ettiler.”⁵⁷ 13.Kolordu çetin kış şartlarında üç haftada 400 kilometre yol alarak, 14 Mart 1917’de Irak-İran sınırında Hanekin’e ulaşmayı başarsa da, o sırada Bağdat çoktan kaybedilmişti.⁵⁸ 27 Şubat günü bir İngiliz Tümeninin

⁵⁰ TNA, WO 106/ 910, s.11.

⁵¹ Arthur Tillotson Clark, *To Bagdad with the British*, William Briggs, Toronto 1918, s.139.

⁵² *With A Highland Regiment In Mesopotamia*, s.58.

⁵³ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, C.III, Ks.II, s.161.

⁵⁴ TNA, WO 106/1558 (Savaş günlüklerinden notlar, Hindistan Genelkurmay Karargâhı, Mayıs 1918).

⁵⁵ TNA, WO 106/ 910, s.11.

⁵⁶ Erickson, age, s.228.

⁵⁷ Sabis, age, C.III, s.188.

⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa*, C.III, (1914-1922), Remzi Kitabevi, İstanbul 1972, s.206.

Aziziye'ye yöneldiğini haber alan Albay Kâzım Bey telaşa kapılmış ve Nehrülkelek mevkiinden Diyale mevziine çekilme kararı almıştı. Bu esnada Kolordu karargâhına gelen VI. Ordu Komutanı Halil Paşa, Bağdat'ı elde tutma konusundaki umutlarını yitirmiş olsa da hâlâ Bağdat'ın savunulmasından yanaydı. Bu sebeple Halil Paşa, Kolordu Komutanı Albay Kâzım Beyin Diyale Nehri gerisine çekilme planına karşı çıkarak, birliklerin Selman-ı Pak'ta mevziine hareket etmesini istedi. Bu durumda 27 Şubat 1917 tarihi itibarıyla 51.Tümen ve Süvari Alayı Leç'te kalırken, 4.,14. ve 52.Tümenler, Aziziye'den Selman-ı Pâk'a hareket etti.⁵⁹

General Maude ise konu ile ilgili İngiliz Genelkurmayına yaptığı resmî açıklamada Aziziye'den çıkarılan Osmanlı birliklerinin durumunu şu şekilde açıklamaktadır: “*Türkler, artık oyunun bittiğini görmüşler, büyük bir telaş ve karmaşa içerisinde Bağdat'a doğru koşuyorlardı. Silah, cephane ve iaşelerini bırakarak, bir kısmını da nehre atarak kuzeye doğru ilerliyorlardı. Aralık ayından beri toplam 7.500 esir alınmıştı. Bunun 2.500'ü bugün alınmıştır.*”⁶⁰ Ancak bütün bu başarılarla rağmen İngiliz Genelkurmayı yine de endişeli ve kararsızdı. 28 Şubat 1917 tarihinde Hindistan Başkomutanlığına gönderilen telgrafla; “*Rusların niyetlerinin kesin olarak anlaşılmasına kadar Bağdat'a yönelik ileri bir harekât girişiminin mevsimsiz ve tehlikeli görüldüğü,*” bildirilmektedir. 2 Mart 1917 tarihinde bahse konu telgrafi alan General Maude, 3 Mart 1917 tarihinde gönderdiği cevapta; “*Genelkurmayın endişelerinin yersiz olduğunu vurgulayarak, her türlü hazırlığın tamamlandığını, Bağdat'ın olabildiğince erken işgal edilmesinin önemli olduğunu, çünkü Osmanlı birliklerinin Kutü'l-Amâre'den çekilirlerken çok fazla zayıyat verdiklerini ve son derece moralsiz olduklarını, bu nedenle Bağdat'ın muharebeye bile gerek kalmadan kolayca işgal edilebileceğini,*” ifade etti.⁶¹

General Maude'un 3 Mart 1917 tarihli önerisi üzerine Kut yenilgisinin şokunu atlatabilmiş olan İngiliz Genelkurmaylığı hâlâ bir güvensizlik ve kararsızlık içinde bulunmasına rağmen 4 Mart 1917'de Bağdat'ın işgaline dair General Maude'a tam yetki verdi. Aynı gün Rus Çarlığı tarafından General Baratof'a General Maude'un yapacağı ileri harekâta eş zamanlı İran'dan bir harekât başlatması emri verilirken, Hindistan Başkomutanlığı da General Maude'a; “*Bağdat'a yönelik harekât için tam destek verdiğini,*” bildirdi.⁶² Irak Seferî Kuvvetler Komutanlığı'nın başarısını öğrenen İngiltere Başbakanı Lloyd George ise, İngiliz Kraliyet Genelkurmay Başkanı General Robertson'a “*Maude Bağdat üzerine yürüyecek mi?* sorusunu yönelterek, “*Ulusumuz şimdiye kadar yalnız şevk kırıcı olaylarla karşılaştı, ona bir zafer sunmak çok önemlidir. Bağdat'ın alınması yalnız İngiltere'de değil, bütün dünyada çok büyük etki yapacaktır,*” açıklamasında bulundu. İngiliz askerî yetkililerinde de Bağdat ele geçince Kutü'l-Amâre ayıbının silinmiş olacağı, Türklerin hem Irak, hem de İran'a karşı en uygun üslerini kaybetmiş olacakları ve aynı zamanda İngilizler için Ruslarla işbirliğinin kolaylaşmış olacağı düşüncesi hâkimdi.⁶³

5. General Maude'un Bağdat'a İlerleyişi ve Bağdat'ın Ele Geçirilmesi

General Maude, Osmanlı birliklerinin Dicle sağ ve sol sahilinde verdiği ağır insan ve malzeme kaybı sonucu artık savunma gücünün kalmadığı düşüncesi ile takviye birlikler muharebe sahasına ulaşmadan bir an önce ileri harekâta geçmeye karar verdi. General Maude ve emrindeki birlikler, 28 Şubat-4 Mart 1917 tarihleri arasında Bağdat'a 80 kilometre

⁵⁹ Moberly, age, Vol.III, s.203.

⁶⁰ TNA, WO 32/5206.

⁶¹ Moberly, age, Vol.III, s. 208.

⁶² Moberly, age, Vol.III, s. 209.

⁶³ Bayur, age, C.III, Ks.III, s.109.

uzaklıkta bulunan Aziziye önlerinde karargâh kurdu.⁶⁴ 1-4 Mart 1917 tarihleri arasında bir harekât olmadığından 18.Kolordu içinde bir takım düzenlemelere gidilerek, bazı birlikler lağvedilirken, bazı birlikler de takviye edildi. 18.Kolordu 5/6 Mart 1917 tarihi itibariyle Diyale nehri gerisine çekildi. Halil Paşa anılarında bu durumu şöyle izah etmektedir: “*Kıtaat yorgundu. Zayıtı ağırdı. Bağdat elden çıkmaya mahkûmdu. Bağdat yerine Musul’u örtebilirdik. Bunu yapmaya karar verdim. Hem kolorduyu kurtaracaktım, hem de Almanların ihtiraslarına artık son verecektim.*”⁶⁵

5 Mart 1917 sabahı General Marshall komutasındaki 3. Kolordu ve süvari alayı, Aziziye’den hareketle Selman-ı Pâk’ın 10 kilometre kuzeybatısındaki sağ sahilden ilerlemeye başladı. General Cobbe emrindeki I. Kolordu ise Nehrülkelek civarına yaklaşmıştı. 6 Mart 1917 günü 7. Süvari Tugayının koruması altında İngiliz birlikleri Leç’e girdiler. Önde süvari tümenleri ve onun gerisinde 3.Kolordudan oluşan İngiliz kuvvetleri, 7 Mart sabahı ileri harekâta devam etti ve akşama doğru Kolordu Süvari Alayı, Diyale’ye ulaştı. 8 Mart 1917 sabahı General Maude’un birlikleri Diyale’yi zorlayarak geçmeye başladığında bölgeyi savunmakla görevli 14.Tümenine bağlı 44.Piyade Alayı büyük bir mücadele göstermişse de İngilizler Diyale’yi geçiş harekâtında başarılı olmuştu. İngiliz resmî harp tarihi yazarı Moberly, “*Irak Seferi*” adlı eserinde: “*Selman-ı Pâk ve Felâhiye’de büyük kahramanlıklar göstermiş olan 44.Osmanlı Piyade Alayı bilinen parlak şöhretini daha da artırmak için olağanüstü gayret gösterdi ve birçok subay ile yüzlerce erini kaybetti,*” ifadesiyle 44. Piyade Alayından bu muharebede övgü ile bahsetmektedir.⁶⁶ 8-9 Mart 1917 gecesi Diyale nehri sahili yoğun çatışmalardan sonra ele geçirilirken, İngiliz birlikleri 188’i subay olmak üzere 4.000 esir ve 39 top ile birçok değerli silaha el koydu. General Maude komutasındaki İngiliz birlikleri 9-10 Mart 1917 tarihleri itibariyle Diyale nehri batısındaki Osmanlı mevzilerine taarruz ederek, Bağdat yakınına kadar ilerlemiş bulunmaktaydı.⁶⁷

General Maude’nin birliklerinin ilerlemesi karşısında 10 Mart 1917 tarihinde 52. Tümen karargâhında ordu ve kolordu komutanları ile 51. ve 52.Tümen komutanlarının katılımıyla bir toplantı yapıldı. Bahse konu toplantıda uzun süren tartışmalardan sonra Bağdat’ın terk edilerek, tümenlerin geri çekilmesi kararlaştırıldı. Alınan karar gereğince 18.Kolordu Komutanı Albay Kâzım Beyin çekilme emrini 10 Mart saat 20.00’de birliklerine tebliği üzerine 18.Kolordu 10/11 Mart 1917 gecesi Bağdat’ı tahliye ederek, Bağdat’ın 36 kilometre kuzeyindeki Müşahede İstasyonu civarına çekildi.⁶⁸ 11 Mart 1917’de sabahın ilk saatlerinde Dicle’nin iki sahilinden ilerleyen İngiliz piyadeleri önlerindeki mevzilerin tahliye edilmiş olduğunu rapor etti. İngiliz birlikleri, Bağdat’ı zifiri karanlıkta ve toz fırtınası altında düzensiz bir şekilde terk eden Osmanlı kuvvetlerinden geç haberdar olduğundan takip harekâtına hemen başlamadı.⁶⁹ Aynı gün saat 08.00’de General Maude, Osmanlı birliklerinin Bağdat’ı boşalttığına dair bir harekât emri yayınladı. Bu emir üzerine I.ve III. Kolordular, Bağdat’a doğru ilerlerken, gambotlar da bütün hızıyla yol aldı. Şehir işgal edilir edilmez, I. Kolordu, batı ve kuzey batıdan gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmek için önlem alırken, III. Kolordu da aynı önlemleri kuzeyden ve Bakuba’dan gelmesi muhtemel tehlikeler için almaktaydı. General Maude’un raporlarında; “*İngilizlerin Bağdat’ta düzeni sağlamak için çok fazla bir zorlukla karşılaşmadıkları, birkaç saatlik bir anarşi durumu söz konusu olduğu, Kürt ve Arapların pazarları yağma ettikleri ancak bu durumun birliklerin ilerlemesine engel*

⁶⁴ Clark, age, s.186.

⁶⁵ Sorgun, age, s.200; Aydemir, age, C.III, s.207.

⁶⁶ Moberly, age, Vol.III, s.227.

⁶⁷ TNA WO 106/ 910, s.14; Sabis, age, C.IV, s.55-56.

⁶⁸ Sabis, age, C.IV, s.55.

⁶⁹ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C.III, Ks.II, s.317.

olmadığı," ifade edilmektedir.⁷⁰ Bu aşamada 14.Tümenine bağlı 35.Tugay komutanı General Thomson, Amerikan Konsolosluğundan, İran Konsolosluğundan ve şehrin bir takım yerli ileri gelenlerinden yardım aldı. General Thomson, 11 Mart 1917 saat 16.30'da Bağdat şehrinin idaresini ele alırken, aynı tugaydan Albay G. K. Harrison tarafından Hisar'a İngiliz bayrağı çekildi.⁷¹ 11 Mart 1917 günü saat 08.30'da Bavi'den hareket eden Firefly gambotunun beyaz sancak dalgalandırdığı yedi gambottan oluşan ve içinde General Maude ile karargâhının da bulunduğu gambot filosu saat 15.30'da Bağdat'a ulaştı.⁷² Bağdat'ın düşmesi üzerine 19 Mart 1917'de Londra'da Kraliyet Hükümeti tarafından İngilizce ve Arapça olarak Bağdat vilayeti halkı için hazırlanan ve General Maude tarafından okunan bildiride; "Askerî harekâtın amacı düşmanı yenmek ve onu bu yerlerden çıkarmaktır. Bu işi tamamlamak için İngiliz birliklerinin hareket ettikleri bütün alanların kesin ve en üstün denetlenmesi ile görevlendirildim ancak ordularımız sizin kentlerinize fatih veya düşman gibi değil, kurtarıcı gibi gelmişlerdir," açıklaması yapıldı.⁷³

İngiliz resmi harp tarihçisi Moberly'e göre; "Bağdat'ın işgali ile Osmanlı Devleti, Irak'ta çok önemli bir harekât üssünü kaybetti. Osmanlı ordusunun İran'ı işgal tehlikesi ortadan kalkarken, Rusların Kirmanşah'tan ilerlemesi kolaylaştı. Bağdat'ın İngilizler tarafından işgalinden sonra fırsat buldukça İngiliz ulaştırma ve menzil yollarına saldıran güney Irak aşiretlerinin düşmanca tutum ve faaliyetlerinde azalmalar görülürken, İngiliz tarafına katılımlar arttı. Afgan emirinin tarafsızlığı kesinleşirken, Hindistan sınırı için duyulan endişeler sona erdi. Müslüman ahalide Osmanlıya karşı güvensizlik duygusu hâkim oldu ve Osmanlı ordusunun prestiji büyük ölçüde sarsıldı."⁷⁴ Britanya İmparatorluğu'nda ve müttefiki olan devletlerde bu başarı büyük bir yankı uyandırdı. General Maude Irak Seferi Kuvvetler Başkomutanı olarak 12 Mart'ta Korgeneralliğe resmen terfi ettirildi ve başta Kral olmak üzere İngiliz Kraliyet Hükümetinden ve Müttefik Devletlerinden şahsı ve ordusu adına sayısız tebrik ve kutlama mesajları aldı. Bağdat işgal edildiği gün 13.Kolordu Bağdat'tan 320 kilometre uzakta bulunan Kirind kasabasına ulaştı. 13.Kolordu Komutanı Albay Ali İhsan Bey anılarında bu duruma şöyle açıklık getirmektedir: "13. Kolordu 1916 sonbaharında İran'dan geri alınsaydı, 18.Kolordu Aralık 1916 ayında takviye edilebilir ve Bağdat, İngilizlere kaptırılmazdı".⁷⁵

6.Bağdat'ın İşgalinden Sonraki Durum ve General Maude'un Vefatı

General Maude'nin Bağdat hedefli harekâtı yavaş fakat istikrarlı bir şekilde kesin sonuca ulaşmıştı. Bağdat'ın ele geçirilmesinden sonra I. Hint Kolordusunun taarruzu üzerine 18.Kolordu 14/15 Mart gecesi Samara istikâmetinde kuzeye doğru çekilmeye başladı. 18 Mart 1917'de Ruslara yardım etmek için ileri harekâta ele geçirilmesi büyük öneme sahip olan Diyala nehrinin sol kıyısında bulunan Bakuba'nın işgalini takiben 19 Mart 1917'de de Fırat Nehri üzerinde bulunan Feluce ele geçirildi. Feluce'nin işgali, General Maude'a Orta Fırat'ın iki taraftan kontrol imkânını sağladı.⁷⁶ Feluce'nin işgali üzerine VI. Ordu Karargâhı Fırat'ın sağ sahiline çekilmek zorunda kaldı. Feluce'yi 23 Nisan 1917 sabahı Samara

⁷⁰ TNA, WO 106/ 910, s.12.

⁷¹ *With A Highland Regiment In Mesopotamia* , s.62

⁷² Moberly, age, Vol.III, s.247.

⁷³ Bayur, age, C.III, Ks. III, s.112.

⁷⁴ Moberly, age, Vol.III, s.250.

⁷⁵ Sabis, age, C.IV, s.38.

⁷⁶ TNA, WO 106/ 910, s.15.

İstasyonu'nun ele geçirilmesi takip etti ve bu esnada Osmanlı birlikleri Bağdat'ın kuzeyine Tikrit'e kadar çekilmek zorunda kaldı.⁷⁷

Aşırı sıcak geçen 1917 yaz mevsimi süresince birliklerini dinlendiren General Maude, Eylül 1917'de Fırat nehri üzerindeki Ramadi'ye harekât düzenlemeye karar verdi ve bu harekât için General Brooking komutasındaki 15.Tümeni görevlendirdi. 15. Tümen tarafından 28/29 Eylül 1917 gecesi Osmanlı birlikleri büyük bir yenilgiye uğratıldı ve Ramadi ele geçirildi. Bu harekât ile Osmanlı birliklerinin Fırat nehrinin yukarı çıkması engellendi. 1917 Eylül ayı sonu itibariyle Osmanlı birliklerinin Irak'ta bir taarruz gerçekleştirecekleri düşüncesi de tamamen kayboldu.⁷⁸ 5 Kasım 1917'de de Tikrit ele geçirilerek, Irak'ın merkezinde İngiliz denetimi büyük ölçüde sağlandı; ancak bu General Maude'un son seferi idi. 18 Kasım 1917'de General Maude'un koleradan ani ölümü üzerine Irak Seferî Kuvvetleri Başkomutanı olarak III. Kolordu Komutanı Korgeneral W.R. Marshall komutayı devraldı. General Marshall da, 30 Ekim 1918 tarihine kadar Musul dışındaki Irak'ın geri kalan kısımlarını ele geçirdi.⁷⁹

General Maude'un ölümünden sonra Irak'taki durum daha belirsiz ve karmaşık bir durum aldı.⁸⁰ Askerî gereklilikten çok, politik gerekliliğin icrası için Hindistan'ın güvenliğinin sağlanmaya devam edildi. Rusya'da Ekim 1917 ayında bir karşı devrimin meydana gelmesi ile Aralık 1917 ayı itibariyle Bolşevikler, Brest-Litovsk görüşmelerine başladığı için Rus orduları dağılmaya başladı. Bağdat ele geçirildikten sonra ateşkes tarihi olan 30 Ekim 1918'e kadar devam eden süreçte cephe daha gerilere çekildi ve Mütareke, Osmanlı ordusunu Musul önlerinde buldu.⁸¹

Sonuç

İngiliz Genelkurmayı Kutü'l-Amâre'deki hezimetinin ardından Irak Seferî Kuvvetlerinin komuta kademesinde değişikliğe giderek hırslı bir kişilik yapısında olan General F. S. Maude'u atadı. General Maude bu göreve gelmeden önce Birinci Dünya Harbi'nde sırasıyla Fransa, Belçika ve Çanakkale cephelerinde komutanlık görevlerinde bulundu. General Maude bu dönemde Osmanlı Başkomutanlığının aldığı hatalı kararların avantajını kullanarak, ordunun yeniden yapılandırılması çalışmalarını bizzat kendisi yürüttü. General Maude, ilk üç buçuk ayı hazırlık dönemi, son üç buçuk ayı taarruz dönemi olmak üzere yedi aylık zorlu ve kanlı bir mücadeleden sonra 11 Mart 1917 tarihinde Bağdat'a girdi.

Bağdat'ın alınması, İngiliz kamuoyunda büyük bir yankı ve sevinçle karşılandı. İngilizler, bu zaferle, Çanakkale ve Kutü'l-Amâre yenilgisiyle sarsılan itibarlarının iade edildiğine inandılar. İngiliz kaynaklarında Bağdat'ın düşmesi şöyle özetlenmektedir: *“Townshend'in savaştığı ve çabaladığı ne varsa kazanıldı. Bağdat artık İngilizlerin koruyuculuğu altında. Türkler, Bağdat'tan ebediyen atıldılar. Townshend, İngiltere için istirap çekti. Maude o da çok ceza çekti, ancak Townshend ve İngiltere için kazandı. Bağdat artık İngiltere'nindi”*⁸² Yine İngiliz kaynaklarında, çoğu ordu komutanının bir ömre sığdıramayacağı başarıyı, General Maude'un birkaç aya sığdırdığı ve İngiltere'yi büyük bir felâketten kurtardığı, bilgisi mevcuttur. 18 Kasım 1917'de koleradan Bağdat'ta vefat eden General Maude, İngilizlerin tarafından hâlâ *“Bağdat'a Özgürlük Getiren Adam”* olarak

⁷⁷ TNA, WO 106/915 (The Operations of the Mesopotamian Expeditionary Force from 1st October 1917 to 31st March 1918), s.3.

⁷⁸ Neville, age., s.281.

⁷⁹ TNA, WO 106/915.

⁸⁰ Neville, age, s.282.

⁸¹ Baykoç, age, s.92.

⁸² Clark, age, s.204.

anılmaktadır.⁸³ İngiliz Tümgeneral Callwell, General Maude'un hayatını konu alan eserinde; "Kişilik özellikleri ve hayata bakış açıları farklı olsa da Maude'un askerlik kapasitesi Napolyon Bonaparte ile çok benzerlik göstermektedir," değerlendirmesini yapmaktadır.⁸⁴

Osmanlı tarafında ise İngilizlerin Kutü'l-Amâre'de uğradıkları yenilginin acısını çıkartmak için mutlaka bir hareket yapacaklarının yetkili makamlarca hesaplanmadığı görülmektedir. Osmanlı birlikleri, Irak cephesinde Kutü'l-Amâre'de eşsiz bir zafer kazanmış olsa da bu büyük zaferden yararlanılamadığı gibi, bu cephede zafer kazanan birliklerin büyük bölümü İran cephesine gönderilmişti. İran'da başarıya ulaşamadığı gibi İran'daki Rus General Baratof kuvvetlerine karşı harekete geçirilen 13.Kolordunun yarattığı eksiklik Irak savunmasının zayıflamasına ve sonuçta çökmesine yol açtı. Yine Dicle nehri boyunca Osmanlı savunmasının güçlendirilmemesi, Bağdat çevresinin bir plana dayanarak zamanında tahkim edilmemiş olması ve Bağdat'ın savunması için gereken düzenin zamanında alınmaması sonucu General Maude komutasında başlayan İngiliz taarruzlarına karşı konulmamış, 1917 yılında birbirini izleyen yenilgiler, İngilizlere Bağdat'ı ve sonuç olarak da bütün Irak'ı kazandırmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

TNA (The National Archives)/Londra

WO 106/910 (Dispatch by Lieut.General Sir F.S. Maude, commanding I.E.F. "D" on the operations of that force from end of August 1916 to the end of March 1917).

WO 106/914(Dispatch by Lieut.General Sir F.S. Maude, on the operations of Mesopotamian Expeditionary Force, 1st April - 30 September 1917).

WO 106/915 (The Operations of the Mesopotamian Expeditionary Force from 1st October 1917 to 31st March 1918).

WO 106/1558 The Operations of the Mesopotamian Expeditionary Force (1914-1918).

WO 32/5206 (General F. S. Maude's dispatch on operations of Mesopotamia Expeditionary Force, 28 August 1916-31 March 1917; London Gazette, 10 July 1917).

Başvuru Eserleri

AYKOTA, Ali Vehbi, *Tarihçe-i Harb Üçüncü Alay (Irak Cephesi Harbi)*, Haz.: Hasan Babacan-Servet Avşar, TTK Basımevi, Ankara 2011.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, (1914-1922), C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.

BAYKOÇ, Hulusi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas ve Irak Cephesinde 5.Seferi Kuvvetleri (52.Tümen)*, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2006.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.III, Kısım III, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Irak-İran Cephesi 1914-1918, C.III, Kıs.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1979.

⁸³ Basil Mathews, *The Liberator of Mesopotamia*, Paget Literary Agency, Newyork 1918, s.7.

⁸⁴ Callwell, age, s.327.

- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C.III, Kıs. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002.
- CALLWELL, C.E., *The Life of Sir Stanley Maude*, Constable&Company Ltd., London 1920.
- CARVER, Lord (Field Marshall), *The National Army Museum Book of the Turkish Front 1914-1918*, Pan Books, London 2003.
- CLARK, Arthur Tillotson, *To Bagdad with the British*, William Briggs, Toronto 1918.
- ENGLE, Jason, "Review of Syk, Anderw, ed., *The Military Papers of Lieutenant-General Frederick Stanley Maude, 1914-1917*," *H-War, H.Net Reviews*, April 2014, p.1-3.
- ERICKSON, Edward J., *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu*, (çev. Tanju Akad), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.
- GARDNER, Nikolas, *Kut'ül Amare Mezopotamya'da Bir Savaş, (1915-1916)* (çev. Mehtap Gün) Etkileşim Yayınları, İstanbul 2016.
- KARABEKİR, Kâzım, *Birinci Dünya Savaşı Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, 1908-1918*, C.IX, TTK Basımevi, Ankara 1996.
- MATHEWS, Basil, *The Liberator of Mesopotamia*, Paget Literary Agency, Newyork 1918.
- MOBERLY, F.J., *The Campaign in Mesopotamia 1914-1918*, Vol.III, H.M.Stationery Office, London 1924.
- NEVILLE, J.E.H., *History of the 43rd and 52nd (Oxfordshire and Buckinghamshire) Light Infantry in the Great War, 1914-1919*, Vol.I, Gale& Rolden Ltd., Aldershot 1938.
- SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım (Birinci Cihan Harbi)*, C.III, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.
- SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım (Birinci Cihan Harbi)*, C.IV, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.
- SORGUN, Taylan M, *Halil Paşa (Bitmeyen Savaş)*, 7 Gün Yayınları, İstanbul 1972.
- TÜRKMEN, Zekeriya, "Birinci Dünya Harbinde Irak Cephesinde Türk-İngiliz Mücadelesi", *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak Sempozyumu (20-21Kasım 2014)*, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, 2015, s.381-434.
- With A Highland Regiment In Mesopotamia (1916-1917)*, (By One of Its Officers), The Times Press, Bombay 1918.